

Haris Dubravac

“Čovjek kao odraz vječne svjetlosti”: Ljudsko biće u muslimanskoj (pro)duhov(lje)noj literaturi

UDK 28-1
821:28

Sažetak

U ovom tekstu autor izlaže gledišta o ljudskom biću koja se nalaze u muslimanskoj (pro)duhov(lje)noj literaturi, koju su ponajviše oblikovali muslimanski autori iz područja tesavvufa i islamske filozofije. U prvom dijelu spominje se odnos između nevidljive i vidljive zbilje, odnosno, skrivenog i očitovanog svijeta u čovjeku kao halifi. Potom se govori o ljudskim težnjama koje streme ka dostizanju duhovnog savršenstva te o tome šta sve ta savršenost podrazumijeva. Nakon toga slijedi dio o čovjekovoj zadaći i onome što mu osigurava posebno mjesto u poretku egzistencije. Izvršenje tog zadatka i ozbiljenje spomenutog savršenstva vodi do lijepočinstva, zbog čega se autor ukratko osvrće i na njega. U posljednjem dijelu predstavljena je veza između čovjeka kao sluge i Boga kao Služenog.

Ključne riječi: čovjek, muslimanska (pro)duhov(lje)na literatura, tesavvuf, islamska filozofija, halifa, savršenstvo, lijepočinstvo, sluga, Služeni.

*Satvoren u tijelu zatvoren u koži
Sanjaš da se nebo vrati i umnoži
Zatvoren u mozak zarobljen u srce
U toj tamnoj jami vječno sanjaš sunce¹*
(Mak Dizdar, *Slovo o čovjeku*)

Uvod

U ovom radu nastojimo predstaviti motrišta o čovjeku koja se nalaze u muslimanskoj duhovnoj ili produhovljenoj literaturi koju su ponajviše oblikovali muslimanski autori iz područja tesavvufa (sufizma) i islamske filozofije. U prvom dijelu spominjemo odnos između nevidljive i vidljive zbilje, ili bolje kazano, skrivenog i očitovanog svijeta u čovjeku kao *halifi*. Nakon toga se govori o ljudskim nastojanjima koja streme ka postizanju duhovnog savršenstva te o tome šta sve ta savršenost uključuje. Potom slijedi dio o čovjekovoj zadaći i onome što mu osigurava posebno mjesto u poretku egzistencije. Izvršenje te zadaće i ostvarenje spomenutog savršenstva vodi do takozvanog lijepočinstva, zbog čega se ukratko osvrćemo i na njega. U posljednjem dijelu izlazemo vezu između čovjeka kao slugu i Boga kao Služenog.

Igra između dvije vatre – nevidljivog i vidljivog

Čovjek je vidljivi simbol nevidljivog Boga.² Rekli bismo, on je kao santa leda – ono što se ne vidi mnogo je veće od onoga što se vidi (*el-Bekare*, 30). Prema kur'anskom učenju, Bog je u

čovjeka udahnuo iz Svoga Duha (*Sad*, 72),³ pa otuda on potječe iz duhovnog svijeta:

*Svijet je stvoren zbog Adema,
a zbog onog daha stvorise Adema.⁴*

Ni za jedno drugo stvorenje Bog nije rekao da u nj udahnuje iz Svoga Duha. Time je, čini se, odlikovan samo čovjek pa je to ono što ga čini osobenim i posebno značajnim, što mu daruje iznimnu vrijednost. Tu zagonetnu sastavnicu u svome biću svaki čovjek čuti u sebi. On, Svevišnjiji, ne bi u takvo biće udahnuo iz Svoga Duha osim da ga osposobi za nešto golemo, sukladno časti tog Duha Uzvišenog. Prema tome, ono što je udahnuto u čovjeka iz Božijeg Duha u čovjeku pokreće stremljenje prema gore, uzvišenim stvarima i visokim ciljevima, daleko iznad životinjskog nivoa. Ono, makar i podsvjesno, žudi za tim da u svemu bude odraz Božijih svojstava.⁵ Zanimljivo je da Bog, tek onda kad udahnu u čovjeka iz Svoga Duha, naredi melecima da mu se poklone, iz čega se vidi da su odali počast onoj unutarnjoj stvarnosti, a ne ilovači. Otuda je čovjek stvoren, ali i neprolazan – njegovo postojanje je trajno i beskrajno.⁶ On je najsavršenija i najobuhvatnija od svih tvorevina s obzirom na svoju narav i razinu.⁷

Čovjek je u islamskim tekstovima označen kao najuzvišenije stvorenje u smislu da najizranije odražava Božiju mudrost te Božija imena i svojstva. On je jedino središnje biće na ovoj svijetu i zato je samo čovjek halifa ili Božiji predstavnik u punom značenju tog pojma.⁸

¹ Mak Dizdar, *Kameni spavač*, autentično i definitivno izd., Fondacija "Mak Dizdar", Sarajevo, 2017, str. 26.

² Adnan Silajdžić, *40 hadisa sa komentarom*, četvrto izdanje, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2005, str. 139. Nerkez Smailagić kaže da je čovjek vidljivi simbol Nevidljivog bitka. Usp. Nerkez Smailagić, *Uvod u Kur'an*, samizdat, Zagreb, 1975, str. XXXV.

³ *Iz Njegova nadabnuća ljudsko blato ružičnjak postade* (Mahmud Sabestari, *Sufijski ružičnjak*, s perzijskog preveo: Ekrem Tucaković, Ljiljan, Sarajevo, 2003, str. 21).

⁴ Dželaluddin Rumi, *Sedam besjeda*, s perzijskog preveo: Munir Drkić, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2016, str. 66. *Smisao postojanja svijeta je čovjek, / smisao postojanja čovjeka je Njegov dah!* (Elvir Musić, *Riznica mevlavijeke mudrosti*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2018, str. 204).

⁵ Mustafa Prljača, *Značaj čovjeka: smisao i način realizacije svrhe*, El-Kalem, Sarajevo, 2018, str. 29–30, 38–45.

⁶ Vidjeti: Abdulah Bošnjak, *Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti: skidanje duvaka s nevjesta božanskih objava na uzvišenim stolicama mozaičke mudrosti*, knj. 1, s arapskog preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2008, str. 263–264; usp. Ibn Arabi, *Dragulji*

mudrosti, s arapskog preveo: Jovan Kuzminac, Prosveta, Beograd, 1999, str. 38, 275–276.

⁷ William C. Chittick, *Sufijski put spoznaje: Ibn al-Arabijeva metafizika imaginacije*, s engleskog preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2021, str. 540.

⁸ Vidjeti: Sejjid Husejn Nasr, *Vodič mladom muslimanu u modernom svijetu*, s engleskog prevela: Aida Abadžić-Hodžić, Ljiljan, Sarajevo, 1998, str. 47–52; usp. Fazlur Rahman, *Glavne teme Kur'ana*, drugo izdanje, s engleskog preveo: Enes Karić, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2017, str. 53–87; usp. Rešid Hafizović, *Ljudsko lice u ogledalu sufijske literature*, dvojezično izdanje, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2005, str. 9–63. Pogledati također: Abdumleđid en-Nedždžar, *Čovjekovo namjesništvo na Zemlji: između objave i razuma*, s engleskog prevela: Šahseno Dulović, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2012, 92 str.; Allame Sejjid Muhammed Husejn Tabatabai, *Tefsir El-Mizân: Božije namjesništvo hazreti Adema i njegov izgon iz Dženneta*, s perzijskog preveo: Amar Imamović, Fondacija "Baština duhovnosti", Mostar, 2012, 97. str. Ibrahim Hodžić smatra da je najtačnije izraz *halifetun* prevesti kao *zamjenik*, vidjeti: Ibrahim Hodžić, "O prevodenju Kur'ana", *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, god. XLVII, br. 5, 1984, str. 547–8.

Čovjekova zadaća upravo je namjesništvo. To je zastupanje Boga u duhovnom i materijalnom izgrađivanju Zemlje⁹, a čovjek postaje halifa zbog razuma kojim se približava Bogu.¹⁰

Nadalje, Vjerovjesnik, a.s., rekao je: "Bog je stvorio Adema prema Njegovoj slici/prilici/(ob)liku..."¹¹ To što su ljudska bića stvorena na Njegovu priliku sačinjava osnovu ljudskog,¹² a mogli bismo reći i namjesničkog dostojanstva. Zapravo, islamski je Bog antropomorfan, jer je islamski čovjek teomorfan.¹³ Čovjek, dakle, zaslužuje namjesništvo na Zemlji samo zbog sličnosti svojih svojstava Božijim svojstvima, što potvrđuje i spomenuti hadis.¹⁴

Do stepena poistovjećivanja i nalichnosti Zbiljskom čovjek može doći jedino ustrajnošću, osim u obaveznim, i u dobrovoljnim ibadetima.¹⁵ Božiji Poslanik je kazao: "Uzvišeni je Bog, doista, rekao: 'Ko uznemirava nekog od Mojih evlija – Ja sam mu objavio rat. Najdraže čime Mi se Moj služitelj može približiti jest ono što sam mu propisao. Moj će Mi se sluga ustrajno približavati na filama pa ću ga zavoljeti, a kada ga zavolim, Ja sam sluh njegov, kojim sluša, vid njegov, kojim gleda, ruka njegova, kojom radi, noga njegova, kojom hodi. Ako Me upita, dat ću mu, a ako od Mene zaštitu zatraži, doista ću mu je pružiti..."¹⁶ Na tom tragu, Gazali, tumačeći Božija imena, daje opsežnu raspravu o "poprimanju Božijih svojstava kao vlastitih".¹⁷

⁹ Usp. M. Prljača, *Ibid.*, str. 38.

¹⁰ Usp. Ebu Hamid Muhammed El-Gazali, *Mjerilo djela*, s arapskog preveo: Almir Fatić, samizdat, Sarajevo, 2005, str. 140.

¹¹ Usp. Muhammed b. Ismail El-Buhari, *Buharijeva zbirka hadisa Sabihu-l-Buhari*, sv. 4, s arapskog preveli: Hasan Škapur i grupa prevodilaca, Visoki saudijski komitet, Sarajevo, 2008, str. 469, br. hadisa 6227; usp. Zekijuddin Abdu-l-Azim el-Munziri ed-Dimiški, *Muslimova zbirka hadisa: izbor*, knj. 3, s arapskog preveo: Šefik Kurdić, Kuća mudrosti, Zenica, 2004, str. 276–7, br. hadisa 1819; str. 425, br. hadisa 1958, prijevod je na spomenutim mjestima neznatno drugačiji; vidjeti: A. Silajdžić, *Ibid.*, str. 135–46; usp. Dželaluddin Rumi, *Tajne uzvišenosti*, s perzijskog preveo: Munir Drkić, Bookline, Sarajevo, 2011, str. 290, 321–322; usp. Abdullah Bošnjak, *Gradacija bitka*, s arapskog preveli: Kenan Čemo i Samir Beglerović, Libris, Sarajevo, 2003, str. 65; usp. Titus Burckhardt, *Uputa prema unutarnjem učenju islama*, s engleskog preveo: Rusmir Mahmutćehajić, Sebil, Zagreb, 1994, str. 80.

¹² Usp. Seyyed Hossein Nasr, *Srce islama*, s engleskog preveli: Enes Karić, Rešid Hafizović i Nevad Kahteran, El-Kalem, Sarajevo, 2002, str. 353–354.

¹³ William C. Chittick, *Nauka o kosmosu, nauka o duši: punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, s engleskog preveo: Haris Dubravac, El-Kalem, Sarajevo, 2019, str. 109; usp. id., "Kur'an i sufizam", s engleskog preveo: Haris Dubravac, *Živa baština: časopis za filozofiju i gnozu*, vol. VI, br. 19, 2020, str. 40.

Čovjek je, koliko je poznato, jedinstveno stvorenje u svijetu pojavnosti. Prema vjerskim izvorima, predstavlja vrhunac Božijeg stvaranja u tom svijetu i odlikuje se nečim čime se ne odlikuje nijedno drugo biće – budući da je u nj udahnuto iz Božijega Duha, kadar je za iznimno složena djelovanja te za visoke domete, i po širini i po dubini izražavanja. Njegovе mogućnosti su, sukladno tome, ogromne. To zagonetno počelo u njegovom biću ujedno je i kopča koja ga povezuje sa samim smislom postojanja i suviše je značajno da bi bilo zanemareno. Iako se ne može dosegnuti bit tog počela, s punim uvjerenjem može se kazati da je njegov posjednik dostojan pažnje i visokog poštovanja.¹⁸

Kad je posrijedi čovjekova "građa", on je biće složeno od svjetla i tame i upravo ta činjenica ga uzdiže iznad svih ostalih stvorenja, uključujući i meleke.¹⁹ On sudjeluje u svijetu čulnog opažanja sa životinjama, a u svijetu uma i duhova, s melekima, čije su esencije istovrsne njegovim.²⁰ Ili drukčije kazano, svaki čovjek u sebi ima primjesu božanskog, šejtanskog i životinjskog.²¹ U čovjeku leže mnoge stvari; leži miš, i ptica leži u njemu. Katkad ptica kafez ponese prema gore, a miš ga povuče nadolje.²² Ako ptica uzdigne kafez prema gore, onda možemo zboriti o ljudskom (samo)usavršavanju, što ćemo učiniti u nastavku.

¹⁴ Usp. Ebu Hamid el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knj. 8, s arapskog preveli: Zuhdija Hasanović... [et al.], Bookline, Sarajevo, 2007, str. 347. 'Attār pjeva: *Zar bit tvoja nije meleka sedže dostojna?! / Zar kruna hilafeta nije tebi namijenjena?!* (Mubina Moker, *Dubovne postaje poslanika u sejetonazoru šejha 'Attāra*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2007, str. 69).

¹⁵ Usp. el-Gazali, *Ibid.*, str. 348.

¹⁶ Usp. El-Buhari, *Ibid.*, str. 622–3, br. hadisa 6502, prijevod je neznatno izmijenjen.

¹⁷ Usp. William C. Chittick, "Služenje", u: *Kembridžski priručnik klasične islamske teologije*, Tim Winter (ur.), s engleskog preveo: Rusmir Mahmutćehajić, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2016, str. 213.

¹⁸ Usp. M. Prljača, *Ibid.*, str. 9.

¹⁹ Mortaza Motahhari, *Socijalna evolucija čovjeka*, s perzijskog preveli: Nermine Hodžić i Muamer Kodrić, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2006, str. 32–33. Usp. Mevlana Dželaluddin Rumi, *Divan-i Šems*, s perzijskog preveo: Muamer Kodrić, Studis, Sarajevo, 2005, str. 55, 62, 120.

²⁰ Ibn Haldun, *Muqaddima*, sv. 2, s arapskog preveo: Teufik Muftić, El-Kalem, Sarajevo, 2007, str. 718.

²¹ Usp. el-Gazali, *Ibid.*, knj. 5, 2006, str. 34.

²² Dž. Rumi, *Tajne uzvišenosti*, str. 55. Usp. Samedin Kadić, *Musa i Hidr*, CNS, Sarajevo, 2016, str. 36.

Let ka gnijezdu savršenstva

Ljudsko savršenstvo ne podrazumijeva pojedovanje svih zamislivih dobrih svojstava, čak niti napredujuće postizanje novih svojstava izvana, nego samo razvoj već postojećih svojstava pojedinca tako da ojačaju njegove prirodene, ali neiskorištene moći.²³ Savršenstvo čovjeka je u dosezanju Istine – Zbilje, a to znači dosezanje položaja potpune svijesti i stanja u kojem u svemu i uz sve vidi Njega.²⁴ Također, posebno savršenstvo za čovjeka jeste u spoznaji suštine inteligibilnih stvari.²⁵

Ibn 'Arebi smatra da je cilj religije postizanje ljudskog savršenstva,²⁶ a svako savršenstvo koje postigne čovjek jest Božije savršenstvo odraženo u njemu.²⁷ No, treba kazati da je čovjek zauvijek nesavršen jer je samo Bog savršen u svakom pogledu. Čak je i Savršeni čovjek nesavršen u odnosu na Božije savršenstvo.²⁸

Teško je kazivati o savršenstvu a ne osvrnuti se na ljudsko srce. U pogledu njegove božanske sastavnice, ono je po svojoj prirodi sklono božanskom, odnosno jedinstvenosti u savršenstvu i neovisnom postojanju. Stoga, savršenstvo podrazumijeva Božije osobine te je zbog toga drago ljudskom srcu. Ljudske duše i srca nešto su što je najvrednije na ovome svijetu. Otuda čovjek priželjkuje da nad njima ovlada kako bi mu bila potčinjena i ponašala se onako kako on želi, s obzirom na sličnost s Božijim svojstvima i savršenstvo gospodarenja koje mu to osigurava. Tačno je da čovjek kao takav pripada gospodskoj odredbi, da je svjetlost među svjetlostima Uzvišenog Boga, misleći pritom na tajnu srca u kojoj se u cijelosti odražava zbilja Istinitog, dotle da bude prostranije od čitava univerzuma

i obujmi srce. U njemu se odražava slika svega! Tad iz njega počinje isijavati golema svjetlost, jer se čitav bitak²⁹ u njemu pojavi onakav kakav i jeste po sebi.³⁰

A šta znači biti čovjek i šta je njegov cilj? Biti čovjek za Muhjiddina znači biti Božiji sluga. Cilj čovjekovog postojanja jest dosegnuti ono što je pravo, dostojno i istinito, a to se može učiniti jedino ispunjavajući Božija prava. Osoba koja dosegne takvo stanje, poput Muhammeda, a. s., i drugih vjerovjesnika, naziva se "Savršenim čovjekom".³¹

Čovjek je srce Bítka.³² U čovjeku se, u zgrnutom obličju, sabiru gotovo sva ona svojstva i čudesnosti koje se mogu porediti sa začudnostima svijeta, tako da se ljudsko biće nadaje kao sažeta preslika ustrojstva svijeta da bi čovjek, razmišljajući o tome, došao do znanja o Višnjem. On je, u pogledu svoje duše, veliki svijet po značenju, a malehan po obliku.³³ Veli hazreti Mevlana: "Kad malo promisliš, ti si korijen, a sve ostalo ogranci. Kad su tvoje grane ispunjene tolikim čudesima, raznim stanjima i čudnovatim beskrajnim svjetovima, promisli kakav si ti, koji si korijen."³⁴ Zato je čovjek, u nekom smislu, moćno stvorenje. Zapravo, u njemu je sve zapisano, samo što koprene i tmine ne dozvoljavaju da on to znanje u sebi iščita,³⁵ odnosno prepozna.

S čovjekom je sve započeto i s njime završeno. On, Savršeni čovjek, prvi je po nakani, a posljednji po činu stvaranja. On zatvara savršenu kružnicu bítka, te je njegovo samo srce, dragulj kojim svijet bi iscrtan.³⁶ Premda je melek posjednik izuzetne snage i moći, neke sile te moć vidljivih i nevidljivih djelotvornosti kod meleka su u stanju neočitovanja, dok se Savršeni

²³ Usp. Muhammad Asad, *Islam na raspuću*, s engleskog preveo: Hilmo Ćerimović, El-Kalem, Sarajevo, 2002, str. 18.

²⁴ Morteza Motahhari, *Ibid.*, str. 78.

²⁵ El-Gazali, *Mjerilo djela*, str. 22.

²⁶ William C. Chittick, *Ibn 'Arabi: nasljednik vjerovjesnika*, s engleskog preveli: Hamza Muratspahić i Haris Dubravac, Udruženje građana Toprak, Mostar, 2019, str. 25.

²⁷ William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi: Rumijeva duhovna učenja*, s engleskog preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2005, str. 31.

²⁸ W. C. Chittick, *Sufijski put spoznaje*, str. 381.

²⁹ *C'jela narav, c'jeli bitak u mom biću živi, / Moje biće ko kaplja se u Jedinstvu sliva* (Musa Ćazim Ćatić, *Boje i mirisi: [pjesme, izbor]*, Svjetlost, Sarajevo, 1997, str. 65).

³⁰ Usp. el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knj. 6, 2006, str. 269–271, 664–665.

³¹ Usp. W. C. Chittick, "Služenje", u: *Kembridžski priručnik klasične islamske teologije*, T. Winter (ur.), str. 219. Vidjeti: Mensur Valjevac, Sedad Dizdarević, "Božanska zakonitost – Savršeni čovjek", *Živa baština: časopis za filozofiju i gnozu*, vol. IV, br. 11, 2018, str. 4–14.

³² Usp. Abdullah Bošnjak, *Ibid.*, 163.

³³ Usp. el-Gazali, *Mjerilo djela*, str. 27, 61, 91.

³⁴ Dž. Rumi, *Ibid.*, str. 39.

³⁵ *Ibid.*, str. 83. *Kada otkriješ tajne pojedinih njegovih osobina i saznaš istinu, / zastaeš zapanjen pred njegovom moći* (Selim Sami Jašar, *Tuhfa [dar]*, drugo izdanje, preveo: Fejzullah Hadžibajrić, Vatan, Malmö, 1996, str. 24, stih 211).

³⁶ Apendiks Kenana Ćeme u: A. Bošnjak, *Ibid.*, str. 220.

čovjek, koji jest ljudsko biće, nalazi na mjestu ispoljavanja svih imena Božijih.³⁷ No, u moći čovjek ne može dostići stepen istinskog savršenstva, već samo u znanju, a stvarna moć pripada jedino Svevišnjem Bogu.³⁸ S druge strane, da nije stvoren onaj manjkavi, ni onaj savršeni ne bi bio poznat – da nisu stvorene životinje, ni čast čovjeka ne bi se pokazala. I savršenstvo i manjkavost očituju se u vezi. Ishod Božije dobrohotnosti i mudrosti jeste stvaranje savršenog i nedostatnog zajedno.³⁹

Tegobno breme dragocjenosti

Čovjek je na ovaj svijet došao samo da jedan posao obavi (*el-Ahزاب*, 72). Ako njega ne izvrši, sve mu je badava, jer nije ispunio svoju svrhu.⁴⁰ Stoga ima na raspolaganju razumnost kao najplemenitiju osobinu. Razumom je prihvaćeno Povjerenje (*emānet*) od Boga i njime se dolazi do Božije blizine, Uzvišen je On.⁴¹ Drugi će znalci reći da čovjek postaje dostojan Povjerenja upravo zbog toga što je stvoren na Njegovu priliku.⁴² Trećima je ljubav Povjerenje:

*Nebo nije kadro bilo teret aška⁴³ natkriliti,
pa su kocku od ljubavi meni ludom dobacili.⁴⁴*

Čovjekova zadaća, koju oglašavaju kur'anske stranice, glasi da treba posvjedočiti Krajnju Egzistenciju, a to je Bog, jedan i jedini,⁴⁵ što će učiniti posredstvom znanja radi kojeg je i stvoren.⁴⁶ On i nije stvoren nizašto drugo nego zbog svoje posebne odlike – moći razuma i spoznaje suštine stvari. Stvoren je na razini između životinje i meleka. Onaj ko iskoristi sve svoje moći tako što ih poveže sa znanjem i djelom sličići melecima,

kod kojih je to povezano i takvog je prikladno nazvati Božijim melekom. Prema tome, čovjek ima priliku ili da dosegne savršenstvo te tako prisprije u Božiju blizinu na ravni meleka, ili da prihvati razinu koju dijeli sa životinjama u pogledu strasti i srdžbe:⁴⁷

*Čovjek ti je smjesa rijetka zaista:
skuplji od najskupljeg i niži od najnižega.⁴⁸*

S tim što treba reći da se čovjek razlikuje od meleka po tome što se uzdiže sa stepena na stepen. On se neprestano približava Bogu Uzvišenom i zadobija sve veću blizinu, dok su melecima vrata približavanja zatvorena.⁴⁹

Lijepočinstvo

Vratimo se zakratko Božijim svojstvima, zbog čega ćemo istaknuti lijepočinstvo. Gledanje Njega iza zastora Njegovih svojstava samim Njegovim svojstvima jeste *ihsān*.⁵⁰ To znači "činiti ono što je lijepo" – "lijepočinstvo", odnosno, obožavati Boga kao da Ga vidimo, što je jezgra islama u širem smislu te riječi. Govoreći o ljepoti, u Kur'anu se upotrebljava riječ *husn* – istog korijena. Prevodioci često prevode *husn* i njene izvedenice kao "dobro", pri čemu se neumjesno gubi značenje. Jer, Kur'an opisuje Boga kao posjednika najljepših imena (*el-esmā' el-husnā*), a malo ko bi to preveo kao najbolja imena. Božija knjiga smjera na podudarnost između božanske i ljudske ljepote u ajetu: *Kad stvorimo čovjeka, najljepšeg je sklada (et-Tin, 4)*,⁵¹ a spominje i *muhsinūn* – "lijepočinitelje", to jeste, one koji žive i djeluju saobražavajući se *skladu najljepšem (ahsenⁱ takvīm)*.⁵²

³⁷ Usp. A. Bošnjak, *Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti*, knj. 3, 2010, str. 302.

³⁸ El-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, str. 276.

³⁹ Usp. *Ibid.*, knj. 8, 2007, str. 219.

⁴⁰ Usp. Dž. Rumi, *Ibid.*, str. 37–8; usp. William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi*, str. 85.

⁴¹ Usp. el-Gazali, *Ibid.*, knj. 1, 2004, str. 52.

⁴² W. C. Chittick, *Sufijski put spoznaje*, str. 471.

⁴³ U izvorniku stoji *teret emaneta (bār-e emānet)*, što je očigledna aluzija na spomenuti ajet, pogotovo kad imamo u vidu da postoji stav u tesavufu kako je u tom ajetu riječ o *emanetu ljubavi*. Vidjeti: Namir Karahalilović, Munir Drkić, "Divan Hafiza Širazija u recepciji Safvet-bega Bašagića, Fehima Bajraktarevića i Bećira Džake", *Živa baština: časopis za filozofiju i gnozu*, vol. III, br. 7, 2017, str. 40, bilješka 48.

⁴⁴ Hafiz Širazi, *Divan*, s perzijskog preveo: Bećir Džaka, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2009, str. 188, gazel 180.

⁴⁵ Usp. Enes Karić, *Kako čitati Kur'an 1: crtica (potrage za strukturalna cjeline temeljne Knjige islama)*, drugo izdanje, Media centar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2020, str. 47.

⁴⁶ El-Gazali, *Ibid.*, str. 34.

⁴⁷ Usp. el-Gazali, *Mjerilo djela*, str. 35, 103.

⁴⁸ Dž. Rumi, *Sedam besjeda*, str. 139. Usp. Kur'an, *Et-Tin:4–5*.

⁴⁹ Usp. el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, str. 526.

⁵⁰ *Rječnik sufijsko-tarikatskih izraza*, priređ. Kenan Čemo, Bookline, Sarajevo, 2022, str. 105.

⁵¹ Prijevod ajeta u ovom tekstu je preuzet od Nurke Karamana.

⁵² Usp. William C. Chittick, "Ljubav u islamskom mišljenju", s engleskog preveo: Haris Dubravac, *Živa baština: časopis za filozofiju i gnozu*, vol. VI, br. 19, 2020, str. 51.

Dok ne otkrijemo ljepotu, dok to što činimo ne budemo radili na lijep način, utemeljen na načelima položenim od Boga i prirode stvari, neće biti oživljavanja bilo čega što zavređuje naziv islamsko.⁵³ Naravno, ne treba smetnuti s uma ni to da je najvažnije obratiti pažnju na neprolaznu lj/Ljepotu ne bivajući zavarani nestalnim bljescima lijepog, jer je kod Boga najljepše mjesto za povratak (*Ali Imran*, 14).

Veličajno susretište sluge i Služenog ('*abd ve ma'būd*)

Čovjek je biće otrgnuto od svog Ishodišta, ono boravi u tuđini, te je sva njegova sreća i punoća u povratku svom Ishodištu (*eEl-Bekare*, 156),⁵⁴ jer je bačen na najdonje nizine, pa se iz njih uspinje ka Višnjemu svijetu.⁵⁵ Kako pjeva Hafiz Širazi:

*Taj kafez nije mjesto za bulbula kakav sam ja,
u bašču Rizvana idem, ja tamo pripadam.*⁵⁶

Osim čovjekove uloge kao zamjenika/namjesnika/zastupnika/predstavnika/povjerenika/*halife*, njegovo je, na što smo već ukazali, da bude i sluga Božiji. Sluga neće biti slugom dok ne spozna svoga Gospodara Gospodarem, a sebe slugom. Stoga je neophodno da upozna i sebe i svoga Gospodara.⁵⁷ Kad čovjek spozna Boga Uzvišenog, onda je spoznao samoga sebe, a kad spozna sebe, spoznao je svoga Gospodara.⁵⁸ A tek kada

dobro upozna svoju vjeru, moći će bolje spoznati sebe.⁵⁹ Oštroumno je Ibn Sinino zapažanje: "U Časnom Kur'anu pročitao sam da Bog o onima koji su se udaljili od Njegove milosti govori: *I ne budite kao oni koji su zaboravili Boga, pa je dao da i same sebe zaborave* (*el-Hašr*, 19). Zar ovdje nije uspostavljena veza između zaboravljanja sebe, odnosno svoje duše, i zaboravljanja Boga? Ovo je napomena o tome koliko su te dvije zbilje povezane i podsjetnik da je spoznavanje Boga uvjetovano spoznavanjem sebe."⁶⁰

Nimalo ne iznenađuje da Šejhul-ekber upotrebljava izraz Savršeni sluga naizmjenično s izrazom Savršeni čovjek.⁶¹ U islamu se svrha ljudskog postojanja ogleda u obožavanju i služenju Boga te jedino izvršavanjem cilja i svrhe svoga postojanja mi smo potpuno ljudi. Inače, iako nosimo ljudsku zbiljnost unutar sebesamih, mi je pomalo zanemarujemo i živimo život ispod potpunog ljudskog stanja.⁶²

Biti sluga i podložan Njemu najviša je čast. U svojoj podređenosti Apsolutu, čovjek ima status objekta, ogledala Apsoluta i on je istodobno produženje božanske Subjektivnosti. Objekt i subjekt se susreću te ujediniuju u intelektualnoj Svjetlosti koja je poklon od Boga.⁶³ Zato, naslućujući kakve sve tajne krije čovjek – to zadivno stvorenje, upitat će Abdulah Bošnjak:

*Šta je čovjek kao odraz vječne Svjetlosti?
Šta li svijet valovlja u moru Vječnosti?*⁶⁴

⁵³ William C. Chittick, "Ka teologiji razvoja", s engleskog preveo: Jasmin Halebić, *Znakovi vremena: časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu*, god. IX, br. 32, 2006, str. 39.

⁵⁴ M. Motahhari, *Ibid.*, str. 86. *I pitahu govoreći: Kraj – šta je to? / Kazaše: Povratak na početak je to* (M. Šabestari, *Ibid.*, str. 80.).

⁵⁵ Ebu Hamid el-Gazali, *Niša svjetlosti*, s arapskog preveo: Enes Karić, Mešihat Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 1995, str. 47–48.

⁵⁶ H. Širazi, *Ibid.*, str. 355, gazel 339; usp. M. Č. Čatić, *Ibid.*, str. 44.

⁵⁷ Usp. el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knj. 7, 2007, str. 58.

⁵⁸ *Ibid.*, knj. 5, 2006, str. 8. *Spoznaj sebe jer duša svijeta si ti* (M. Šabestari, *Ibid.*, str. 66.). Vidjeti: S. S. Jašar, *Ibid.*, str. 22–23, stihovi 192–207.

⁵⁹ E. Musić, *Ibid.*, str. 33.

⁶⁰ Usp. Teheran Halilović, "Razvoj nauke o duši u Ibn Sini-
noj filozofiji", *Kom: časopis za religijske nauke*, vol. II, br. 1,
2013, str. 64; također, pogledati djelo: Ibn Arabi, *Ko samog
sebe poznaje...*, s njemačkog preveo: Nebojša Barać, Zlatni
zmaj, Beograd, 2005, 80 str.

⁶¹ W. C. Chittick, *Ibn Arabi*, str. 76. Usp. id., *Sufijski put spo-
znaje*, str. 525.

⁶² S. H. Nasr, *Ibid.*, str. 355. Usp. W. C. Chittick, *Ibid.*, str. 83.

⁶³ Nevad Kahteran, *Perenijalna filozofija (sophia perennis): u
mišljenju René Guénona, Frithjofa Schuona i Seyyeda Hosse-
ina Nasra*, El-Kalem, Sarajevo, 2002, str. 152.

⁶⁴ A. Bošnjak, *Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti*, str. 116.

Izvori i primarna literatura

Izvori

Kur'an: s prijevodom Nurke Karamana, Kupola, Bošnjaka islamska zajednica i Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj, Sarajevo, Malmö, Zagreb, 2018.

Muhammed b. Ismail El-Buhari, *Buharijeva zbirka hadisa/Sahibu-l-Buhari*, sv. 4, s arapskog preveli: Hasan Škapur i grupa prevodilaca, Visoki saudijski komitet, Sarajevo, 2008.

Primarna literatura

- Abdulah Bošnjak, *Tumačenje dragulja poslaničke mudrosti: skidanje duvaka s nevjesta božanskih objava na uzvišenim stolicama mozaičke mudrosti*, knj. 1 i 3, s arapskog preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2008, 2010.
- Abdullah Bošnjak, *Gradacija bitka*, s arapskog preveli: Kenan Čemo i Samir Beglerović, Libris, Sarajevo, 2003.
- Adnan Silajdžić, *40 hadisa sa komentarom*, četvrto izdanje, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2005.
- Dželaluddin Rumi, *Sedam besjeda*, s perzijskog preveo: Munir Drkić, CNS i El-Kalem, Sarajevo, 2016.
- Dželaluddin Rumi, *Tajne uzvišenosti*, s perzijskog preveo: Munir Drkić, Bookline, Sarajevo, 2011.
- Ebu Hamid el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knj. 1–9, s arapskog preveli: Zuhdija Hasanović... [et al.], Bookline, Sarajevo, 2004–2007.
- Ebu Hamid Muhammed El-Gazali, *Mjerilo djela*, s arapskog preveo: Almir Fatić, samizdat, Sarajevo, 2005.
- Mortaza Motahhari, *Socijalna evolucija čovjeka*, s perzijskog preveli: Nermin Hodžić i Muamer Kodrić, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2006.
- Mustafa Prljača, *Značaj čovjeka: smisao i način realizacije svrhe*, El-Kalem, Sarajevo, 2018.
- Seyyed Hossein Nasr, *Srce islama*, s engleskog preveli: Enes Karić, Rešid Hafizović i Nevad Kahteran, El-Kalem, Sarajevo, 2002.
- William C. Chittick, *Ibn 'Arabi: nasljednik vjerovjesnika*, s engleskog preveli: Hamza Muratspahić i Haris Dubravac, Udruženje građana Toprak, Mostar, 2019.
- William C. Chittick, "Služenje", u: *Kembridžski priručnik klasične islamske teologije*, Tim Winter (ur.), s engleskog preveo: Rusmir Mahmutćehajić, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2016, str. 209–227.
- William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi: Rumijevo duhovna učenja*, s engleskog preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2005.
- William C. Chittick, *Sufijski put spoznaje: Ibn al-Arabijeva metafizika imaginacije*, s engleskog preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2021.

Abstract

"The Human Being as a Reflection of Eternal Light": The Human Being in Muslim Spiritual Literature

Haris Dubravac

In this text, the author presents the views of the human being that are found in Muslim spiritual literature, which was mostly shaped by Muslim authors from the fields of Tasawwuf and Islamic philosophy. The first part discusses the relationship between the invisible and visible reality, that is, the hidden and manifested world in the human being as a caliph. It then talks about human aspirations that aim to reach spiritual perfection and what that perfection entails. Next, the human's task is described and what ensures him a special place in the order of existence. The completion of this task and the realization of the aforementioned perfection leads to beauty, which is why the author briefly refers to it. In the last part, the connection between the human being as servant and God as Served is presented.

Keywords: human, Muslim spiritual literature, tasawwuf, Islamic philosophy, caliph, perfection, beauty, servant, Served.